

Leerlingenzorg, zorgteams en ZAT's in het primair onderwijs

In het primair onderwijs wordt de samenwerking van scholen met externe zorginstellingen op twee niveaus vorm gegeven. Op het niveau van de individuele school hebben vele scholen een zorgteam waarin de intern begeleider vaak samenwerkt met een schoolmaatschappelijk werker en een schoolverpleegkundige om snel en multidisciplinair problemen bij kinderen te kunnen beoordelen en een aanpak af te spreken en in gang te zetten.

Voor de complexere problemen is er een bovenschools zorg- en adviesteam (ZAT). ZAT's zijn multidisciplinaire teams die aansluiten bij de leerlingenzorg van het onderwijs. Signalen van leerkrachten die wijzen op de behoefte aan extra zorg of hulpverlening, worden door professionals in het ZAT snel en vakkundig beoordeeld.

Het kabinet wil dat alle Nederlandse basisscholen in 2011 beschikken over goed werkende ZAT's en zorgteams. In deze factsheet zijn de resultaten vevat van het jaarlijkse onderzoek naar de vorming van zorgteams en ZAT's in het primair onderwijs (basisonderwijs en speciaal basisonderwijs).

Tevens zijn uitkomsten uit de gemeentemonitor opgenomen.

Snelle groei van ZAT's en zorgteams gestagneerd

Het primair onderwijs laat na een aantal jaren van snelle groei een lager percentage ZAT's zien. In 2009 rapporteert 63% van de 142 onderzochte WSNS-verbanden over een ZAT of soortgelijk multidisciplinair overleg te beschikken. Dat was 69% in 2008 maar het verschil is niet statistisch significant.

Het percentage scholen met een zorgteam bedraagt 57%. In 2008 had eveneens 57% van de scholen in het primair onderwijs een zorgteam, in 2007 was dat 46%.

Evenals in 2008 heeft 77% van de WSNS-verbanden een of meer scholen met een zorgteam. Een vijfde van de WSNS-verbanden (17%) meldt dat geen van de scholen een zorgteam heeft.

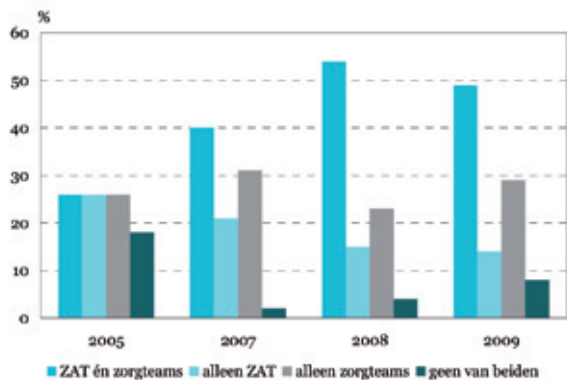
In 49% van de WSNS-verbanden is er een ZAT én functioneren er zorgteams op een of meer scholen (figuur 1). In 14% van de WSNS-verbanden is er alleen een ZAT actief en in 29% van de samenwerkingsverbanden zijn er alleen zorgteams. Acht procent van de WSNS-verbanden heeft ZAT noch zorgteams. In 2008 had 54% van de

WSNS-verbanden zowel een ZAT als zorgteams op een of meer scholen.

Ruim een derde van alle basisscholen (36%) heeft de beschikking over een zorgteam én toegang tot een ZAT.

Fig. 1 ZAT's en zorgteams in WSNS-verbanden, 2005-2009

In WSNS-regio's waar een ZAT ontbreekt, zegt 34% van de WSNS-verbanden dat de combinatie van de leerlingenzorg op school (waaronder zorgteams) en van het samenwerkingsverband volstaat. Daarnaast geven zij aan dat de oprichting van een ZAT een zorgvuldige voorbereiding vraagt en meer tijd vergt dan verwacht. We constateren ook in de monitor dat in een aantal regio's gemeenten in beperkte mate ondersteunende activiteiten ontwikkelen. Een minderheid van de gemeenten (42%) overlegt periodiek met schoolbesturen in het primair onderwijs over de inzet van door de gemeenten bekostigde instellingen in het ZAT.

Samenstelling zorgteams: 40% volgens norm

De kern van het zorgteam bestaat op een meerderheid van de scholen uit een intern begeleider (91%), een maatschappelijk werker (58%) en een medewerker van de jeugdgezondheidszorg (47%). In 2008 bedroegen de cijfers voor het maatschappelijk werk en de jeugdgezondheidszorg respectievelijk 53% en 43%.

De samenstelling van een zorgteam volgens de richtlijn van het NJi-referentiemodel komt in 40% van de WSNS-verbanden voor. In 2008 gold dat voor 36% van de WSNS-verbanden. In voorkomend geval nemen een intern begeleider, een schoolmaatschappelijk werker en een jeugdverpleegkundige of jeugdarts deel aan het zorgteam.

Circa helft WSNS-verbanden heeft afspraken over kwaliteit zorgteams

Naar de opvatting van een meerderheid van de WSNS-verbanden vervullen zorgteams in (zeer) hoge mate drie functies:

- consultatie van schoolfunctionarissen naar aanleiding van ingebrachte gevallen (74%);
- nadere verkenning van problemen van leerlingen of ouders door middel van het voeren van gesprekken, screening of aanvullende diagnostiek (69%);
- de interdisciplinaire bespreking van ingebrachte casussen (58%).

Circa de helft van de WSNS-verbanden (47%) heeft met de aangesloten scholen afspraken gemaakt over kwaliteitseisen waaraan ieder zorgteam moet voldoen. Een gelijk percentage (47%) heeft dat niet gedaan maar 15% geeft aan hieraan te werken. In 2008 had 40% van de WSNS-verbanden afspraken over de kwaliteit van de zorgteams gemaakt en in 2007 gold dat voor 32%.

Vier functies van het ZAT vaak genoemd

De topvier functies van het ZAT is het laatste jaar niet veranderd. Functies die door minimaal 60% van de ZAT's in (zeer) hoge mate worden vervuld zijn (in aflopende volgorde):

- de interdisciplinaire probleemanalyse van ingebrachte casussen door deelnemers van het ZAT (85%);
- de nadere verkenning van problemen bij leerlingen of gezinnen door middel van gesprekken, screening en aanvullende diagnostiek (80%);
- de advisering of consultatie van schoolfunctionarissen naar aanleiding van ingebrachte casussen (76%);
- het verzorgen van ambulante begeleiding of hulp aan leerling of gezin (69%).

Bij 57% van de ZAT's komt dit jaar voor het eerst nadrukkelijk de (verantwoordelijkheid voor de) casuscoördinatie als taak naar voren. Daarbij gaat het om het maken van afspraken over wie de taken coördineert als er meerdere uitvoerende instellingen of functionarissen tegelijk zich met één casus bezighouden.

Werkwijze van ZAT's

In 61% van de WSNS-verbanden is er een protocol waarin de werkprocessen van het ZAT bij aanmelding, casusbesprekingen, ondersteuningsactiviteiten en administratieve handelingen is vastgelegd. Een casus wordt bij 82% van de ZAT's schriftelijk aangemeld, waarvan 80% met een standaardformulier.

Dit jaar meldt 42% van de ZAT's te beschikken over een privacyreglement waarin de privacy van leerlingen en ouders wordt gegarandeerd bij de uitwisseling van zorginformatie over leerlingen in het ZAT. Dat was 52% in voorgaande jaren.

Net als in 2008 hebben de meeste ZAT's (83%) de dos-

siervorming van het casusoverleg geregeld. Bijna de helft van de ZAT's (48%) heeft een klachtenregeling voor de school of de ouders (en leerlingen). In 2008 gold dat voor 38% van de ZAT's en in 2007 voor 31%.

Bereik van het ZAT

Een doorsnee ZAT in het primair onderwijs is actief voor 7196 leerlingen en voor 33 basisscholen.

De ZAT's in het primair onderwijs hebben 3 tot 40 keer per jaar casusbesprekingen. Gemiddeld komt een ZAT 15,4 keer per jaar bijeen.

In het onderzoek geven 44 ZAT's aan dat er 3 tot 250 leerlingen in het ZAT zijn besproken tijdens het schooljaar 2008/2009, gemiddeld 84 leerlingen per ZAT.

Per casusvergadering worden gemiddeld 4,5 leerlingen besproken. Uitgedrukt als percentage van de totale schoolpopulatie waarvoor de onderzochte ZAT's actief zijn, is gemiddeld 1,5% van de leerlingen in het ZAT besproken. Het percentage varieert sterk over de samenwerkingsverbanden, van 0,1% tot 5,6%.

Besproken problematiek in ZAT

Tijdens de besprekingen in het ZAT komen verschillende soorten casussen aan de orde. In circa tweederde tot driekwart van de ZAT's komen de volgende onderwerpen regelmatig tot zeer vaak aan de orde:

- ontwikkelingsstoornissen (76%);
- onhandelbaar gedrag in de klas en op school (74%);
- gedragsproblemen in combinatie met leerproblemen (71%);
- gezinsproblemen: opvoedingsonmacht ouders (67%).

Bijna helft van ZAT's bestaat uit vier externe kernpartijen

Iets minder dan de helft van de ZAT's (47%) is samengesteld uit de vier externe kernpartijen zoals benoemd in het NJi-referentiemodel. Deze partijen zijn (met hun deelnamepercentage voor 2009): maatschappelijk werk (97%), de jeugdgezondheidszorg (93%), bureau jeugdzorg (90%) en REC cluster 4 (54%). In 83% van de ZAT's nemen jeugdgezondheidszorg, maatschappelijk werk én bureau jeugdzorg deel. In 2008 was dat 75% en in 2005 55%.

In het NJi-referentiemodel wordt een belangrijke rol toegekend aan de functie van een orthopedagoog of gz-psycholoog (eventueel namens het WSNS-verband) en aan een vertegenwoordiger of coördinator van het WSNS-verband in het ZAT. Bij 81% van de ZAT's neemt een orthopedagoog/gz-psycholoog, al dan niet altijd, deel aan de casusbesprekingen. De vertegenwoordiger of

coördinator van het WSNS-verband schuift bij 67% van de ZAT's aan.

Van alle ZAT's bestaat 41% uit de vier externe kernpartijen, een orthopedagoog/gz-psycholoog (eventueel van het WSNS-verband) en een (andere) vertegenwoordiger van het WSNS-verband.

Tab. 2 Samenstelling ZAT's naar instellingen, 2005-2009 (in procenten)

	2009	2008	2007	2005
maatschappelijk werk	97	90	88	84
jeugdgezondheidszorg	93	93	93	86
bureau jeugdzorg	90	80	88	64
REC-4	54	58	50	55
orthopedagoog/gz-psycholoog	81	-	-	-
leerplichtambtenaar	76	65	69	31
jeugd-ggz	65	54	56	31
politie	64	47	51	20
REC-3	47	47	44	53

(-) niet in vragenlijst opgenomen

In 2009 meten we ten opzichte van 2008 voor drie van de vier externe kerninstellingen hogere deelnamecijfers maar het verschil is niet statistisch significant. De deelname van REC cluster 4 is iets lager. Bij de andere instellingen zijn er hogere deelnamecijfers voor de leerplichtambtenaar, jeugd-ggz, politie, MEE, instellingen voor kinderopvang, peuterspeelzalen en CJG maar alleen bij de politie is het verschil met 2008 statistisch significant.

Bij 88% van de ZAT's neemt de intern begeleider van de school wier leerling wordt besproken, deel. De schoolmaatschappelijk werker van de school is bij 67% van de ZAT's aanwezig en leerkrachten worden door 63% van de ZAT's uitgenodigd. Bij 28% van de ZAT's wonen ouders op verzoek of altijd de ZAT-bespreking bij.

Borging afspraken inzet in ZAT

In 2009 meten we hogere percentages schriftelijke afspraken tussen drie van de vier externe kerninstellingen en het ZAT dan in 2008. De percentages schriftelijke afspraken voor maatschappelijk werk, bureau jeugdzorg en jeugdgezondheidszorg zijn respectievelijk 74%, 63% en 61%. De vierde kerninstelling, REC cluster 4, heeft in 48% van de ZAT's de samenwerking en inzet schriftelijk vastgelegd.

In 2008 bedroegen de respectievelijke percentages 62%, 57%, 53% en 47%. De verschillen met 2008 zijn niet statistisch significant.

Naast de vier kerninstellingen hebben drie andere par-

tijen in de helft tot driekwart van de ZAT's hun samenwerking schriftelijk vastgelegd. Het gaat daarbij om het onderwijsadviesbureau (77%), de orthopedagoog/gz-psycholoog (73%) en de leerplichtambtenaar (50%).

WSNS-verbanden blijven positief over functioneren ...

Elk jaar beoordelen WSNS-verbanden het functioneren van het bovenscholse ZAT. In 2009 zijn er op een lijst van 17 afzonderlijke aspecten over het functioneren 11 onderwerpen die door minimaal 65% van de WSNS-verbanden met goed tot zeer goed zijn beoordeeld. De top vijf van deze onderdelen ziet er als volgt uit (tussen haakjes het percentage dat het functioneren beoordeelt met "goed tot zeer goed"):

- de expertise van de deelnemende partijen in het ZAT (85%);
- het voorzitterschap (80%);
- de wijze waarop de deelnemende partijen in het ZAT met elkaar samenwerken (80%);
- de zorgvuldigheid bij de uitwisseling van gegevens over leerlingen (76%);
- het nakomen van gemaakte afspraken door deelnemende partijen (76%).

... maar er zijn ook verbeterpunten

Evenals in 2008 zijn er in 2009 zes aspecten met een minder positieve beoordeling als we een streep trekken bij onderwerpen met een score van 30% of hoger op kwalificaties 'gaat wel' of 'slecht':

- de inzet van preventieve programma's van externe instellingen op scholen (72%);
- de omvang van hulpprogramma's van het ZAT (48%);
- overige randvoorwaarden voor het functioneren (45%);
- de inbedding van het ZAT in de structuur van de leerlingenzorg op scholen (41%);
- de inzet of mandatering van partnerinstellingen in het ZAT (38%);
- de aard van de hulpprogramma's van het ZAT (30%).

Resultaten ZAT nauwelijks veranderd

In het onderzoek zijn prestaties van het ZAT gemeten aan de hand van een lijst met achttien afzonderlijke resultaatgebieden waar WSNS-verbanden een uitspraak over doen. Op twee resultaatgebieden worden volgens meer dan de helft van de WSNS-verbanden in (zeer) hoge mate resultaten behaald. Het gaat om het snel mobiliseren van passende begeleiding van of hulp aan leerlingen of ouders (58%), en de doeltreffende aanpak van problemen door het ZAT (54%). Deze twee onderwerpen scoorden ook in 2008 het hoogst.

Volgens 30% tot 50% van de WSNS-verbanden worden er ook in (zeer) hoge mate resultaten geboekt bij:

- goede probleemtaxatie en diagnostiek (49%);
- goede afstemming van de onderwijszorg en externe hulp (40%);
- beter welbevinden van leerlingen met problemen (36%);
- betere ondersteuning van leerkrachten (34%);
- tijdige verwijzing van leerlingen (30%).

Er zijn zes resultaatgebieden waarbij de scores op "geen resultaat" hoger zijn dan de scores op "in (zeer) hoge mate". Het betreft de volgende onderwerpen:

- integraal indiceren (53%);
- snelle indicatie REC/LGF (45%);
- actieve betrokkenheid van ouders (38%);
- verbetering communicatie tussen ouders en school (28%);
- afstemming indicatiestelling voor jeugdzorg en speciaal onderwijs (30%);
- snelle indicatie van bureau jeugdzorg (27%).

Vier van deze zes resultaatgebieden werden ook in 2008 genoemd. Het betreft de actieve betrokkenheid van ouders, de verbetering relatie tussen ouders en school, de afstemming indicatiestelling jeugdzorg en speciaal onderwijs en de snelle indicatie van bureau jeugdzorg.

Verschillen bij doorgaande zorglijnen

Een derde van de WSNS-verbanden (33%) meldt dat er tussen kinderdagverblijven en/of peuterspeelzalen enerzijds en scholen of het WSNS-verband anderzijds schriftelijke afspraken zijn gemaakt om bij de overgang naar het basisonderwijs systematisch zorginformatie van kinderen te verschaffen aan de basisschool. Dit is een onderdeel van de zogenaamde doorgaande zorglijn.

In 74% van de WSNS-verbanden bestaat er een doorgaande zorglijn naar het voortgezet onderwijs; er zijn schriftelijke afspraken gemaakt over een systematische informatie-uitwisseling over risicoleerlingen.

In vergelijking met 2008 constateren we geen significante veranderingen in het percentage schriftelijke afspraken over de overdracht van zorgleerlingen bij de instroom in het basisonderwijs en de overgang naar het voortgezet onderwijs.

Helft ZAT's heeft schriftelijke afspraken met gemeente(n)

Zeven van iedere tien WSNS-verbanden of schoolbesturen in het WSNS-verband (69%) met een bovenscholse ZAT hebben regelmatig bestuurlijk/ ambtelijk overleg met de gemeente(n) over de inzet van externe instellingen in het ZAT. In 2008 voerde 58% van de

WSNS-verbanden met gemeenten overleg over de inzet van instellingen in het ZAT maar dit is geen statistisch significant verschil.

De bestuurlijke borging van de inzet van lokaal gefinancierde instellingen in het bovenscholse ZAT is volgens de helft van de WSNS-verbanden met een ZAT die met gemeenten overleggen (48%) gerealiseerd. Bij 48% van deze WSNS-verbanden bestaan er geen schriftelijke afspraken met de gemeente(n).

WSNS-verbanden die periodiek met gemeenten overleggen over de inzet van externe, gemeentelijke gefinancierde instellingen in het ZAT doen dat in de helft van de gevallen (49%) geheel in het kader van de LEA (Lokaal Educatieve Agenda). Bij 22% vallen de besproken onderwerpen deels onder de LEA. Opgeteld bespreekt 71% van de WSNS-verbanden geheel of gedeeltelijk onderwerpen in het kader van de LEA. In 2008 was dat 69%, in 2007 74%.

Gemeentelijke aandacht voor zorgstructuur groot

De aandacht van Nederlandse gemeenten voor de verbetering van de zorgstructuur is groot bij het primair onderwijs (89%). De gemeentelijke aandacht voor de verbetering van de zorgstructuur is ten opzichte van 2007 gegroeid (82%).

Van alle onderwijssectoren is bij het primair onderwijs de gemeentelijke aandacht voor de ZAT-ontwikkeling het grootst: 64% van de gemeenten vindt dat er in (zeer) hoge mate aandacht is voor de ZAT's.

De regieverantwoordelijkheid van gemeenten bij de versterking van ZAT's in het onderwijs strekt zich over een flink aantal aandachtsgebieden uit. De top drie van aandachtsgebieden voor het primair onderwijs is als volgt: verantwoordelijkheid voor het leggen van een schakel tussen ZAT's en het (op te richten) CJG, de aansluiting van het ZAT op de Verwijsindex en de inzet van preventieve activiteiten van (lokaal gefinancierde) instellingen in het ZAT.

Gepercipieerde resultaten ZAT's volgens gemeenten positief

Gemeenten hebben een positief oordeel over de behaalde resultaten van ZAT's in het primair onderwijs. Op de volgende resultaatgebieden worden volgens 51% tot 64% van de gemeenten resultaten door het ZAT geboekt:

- bijdrage aan een sluitende lokale zorgstructuur (64%);
- tijdig signaleren van problemen van leerlingen (62%);
- snel mobiliseren van passende begeleiding of hulp (56%);

- goede afstemming van onderwijszorg of hulp van externe instellingen (52%);
- doeltreffende aanpak van problemen (51%).

Gemeenten zijn het minst tevreden over de indicatiesnelheid van bureau jeugdzorg in het ZAT en het tijdig verwijzen van leerlingen door ZAT's in het primair onderwijs.

Bestuurlijke afspraken over inzet partijen in ZAT

Het percentage gemeenten dat zegt bestuurlijke afspraken met instellingen te maken over hun inzet in het ZAT, is van alle onderwijssectoren het hoogst in het primair onderwijs (86%). Bestuurlijke afspraken worden volgens gemeenten het vaakst gemaakt over de inzet van maatschappelijk werk (80%), jeugdgezondheidszorg (70%) en de leerplichtambtenaar (65%). De helft van de gemeenten (47%) maakt afspraken met bureau jeugdzorg over deelname in het ZAT van het primair onderwijs.

Lage percentages gemeentelijke afspraken over ZAT met onderwijs

Veertig procent van de gemeenten maakt (eventueel samen met andere regiogemeenten) schriftelijke afspraken met schoolbesturen in het primair onderwijs over de inzet van lokaal gefinancierde instellingen in het ZAT. Een minderheid van de gemeenten financiert samen met andere gemeenten de inzet van externe instellingen in het ZAT (36%).

Groei financiering schoolmaatschappelijk werk en opvoedingsondersteuning

Het schoolmaatschappelijk werk wordt in 63% van de gemeenten met scholen voor primair onderwijs (mee-) gefinancierd door de gemeente. In vergelijking met 2007 (45%) investeren gemeenten meer in het schoolmaatschappelijk werk.

Het percentage gemeenten dat afspraken heeft over de activering van opvoedingsondersteuning vanuit het ZAT is sinds 2007 toegenomen – van 24% naar 29%.

Overlegagenda gemeenten en schoolbesturen

Vier van iedere tien gemeenten (42%) voeren periodiek overleg met schoolbesturen in het primair onderwijs over de inzet van lokaal gefinancierde instellingen in de ZAT's. Er zijn ook andere thema's waarover gemeenten en schoolbesturen overleg voeren. De top drie van onderwerpen op de gespreksagenda voor het primair onderwijs ziet er als volgt uit: de samenwerking tussen het primair onderwijs met instellingen voor kinderopvang en peuter-speelzalen en de voorschool of voor- en

vroegschoolse educatie (VVE), en de brede-school-ontwikkeling (elk door meer dan 80% van de gemeenten genoemd).

Samenwerking CJG en ZAT volgens gemeenten het best gerealiseerd in primair onderwijs

In het voorjaar van 2009 rapporteert 18% van de Nederlandse gemeenten dat zij over een of meer operationele CJG's beschikken. Er zijn in het onderzoek geen criteria voor een CJG opgenomen zoals in de BDU-rapportage is gedaan bij de vaststelling van het aantal CJG's.

In 76% van de gemeenten met een operationeel CJG is de samenwerking tussen CJG en ZAT's volgens de gemeente in het primair onderwijs in redelijke tot hoge mate gerealiseerd.

Colofon

Auteurs

Paolo van der Steenhoven

Dolf van Veen

Foto

Marcel van den Bergh

Nederlands Jeugdinstituut

Catharijnesingel 47

3511 GC Utrecht

Postbus 19221

3501 DE Utrecht

T: 030 230 64 81

F: 030 230 63 12

E: infozat@nji.nl

W: www.zat.nl

De resultaten in de factsheet zijn afgeleid uit de antwoorden uit schriftelijke en digitale vragenlijsten van de jaarlijkse monitor. Het onderzoek in het onderwijs vond plaats in het najaar 2009, bij de gemeenten in het voorjaar 2009.

Bij het primair onderwijs hebben 142 van de 216 WSNS-verbanden meegewerkt aan het onderzoek. De respons is representatief voor de kenmerken omvang van het WSNS-verband en de spreiding van de WSNS-verbanden over provincies en grootstedelijke regio's.

Er hebben 217 gemeenten van alle 441 gemeenten deelgenomen aan de jaarlijkse gemeentemonitor. De respons vormt een getrouwe weergave van alle Nederlandse gemeenten naar spreiding over provincies, bevolkingsomvang en urbanisatiegraad.

Overname van gegevens met bronvermelding is toegestaan.

Het Landelijk Steunpunt ZAT biedt ondersteuning aan gemeenten, schoolbesturen, samenwerkingsverbanden en beroepskrachten die betrokken zijn bij een ZAT. Het steunpunt biedt informatie en kwaliteitsinstrumenten, ondersteuningsactiviteiten en maatwerk voor alle betrokkenen. Voor al uw vragen over ZAT's kunt u contact opnemen met het Landelijk Steunpunt ZAT: tel. 030 230 64 81 of e-mail: infozat@nji.nl.